

Keletas potėpių dainų portretui

Povilas Krikščiūnas

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Įvadinės pastabos

Natūralu, kad rengiant lokalinę monografiją bet kuriame rašinyje pirmiausia ieškoma išskirtinių pristatomos vietovės bruožų. Jų randame ir materialiojoje, ir dvasinėje kultūroje. Ne išimtis tautosakos kūriniai. Skirtinga gyvensena veikia kūrinų tematiką, raiškos formas ir atlikimo būdus. Esama žanrų, būdingų konkreitiems regionams (pvz., raudos, sutartinės). Savo paplitimo arealus turi kai kurios funkcinės dainos. Antai bene dauguma piemenų tautosakos užrašyta Aukštaitijoje. Dauguma kalendorinių apeigų dainų būdingos pietrytiniam Lietuvos rajonams. Tai seniai nusistovėjusi ir dėl globalizacijos netgi nykstanti realybė. Tačiau tautosakininkui tiek pat įdomūs ir smulkesni repertuaro ypatumai, dažnai lemiami variantiškos tautosakos prigimties, improvizacinio prado, vietinių papročių ar istorinių įvykių.

Rašinių apie lokalius tautosakos repertuaro bruožus rastume nemažai. Daug jų yra įvairiu laiku ir įvairių leidėjų išleistose lokalinėse monografijose. Esama tik šiai temai skirtų mokslinių leidinių¹, teoriniai problemos aspektai analizuoti užsienio², lietuvių autorių darbuose³, mokslinių publikacijų įvaduose⁴. Rokiškėnų tautosakos ne tik skelbta⁵. Apie ją ir pateikėjus rašyta leidinių įvaduose⁶ ar atskiruose straipsniuose⁷. Tačiau apie Panemunėlio apylinkių dainas užsiminta nebent jau įvade minėtą ekspediciją pristačiusiuose periodikos straipsniuose. O juk būtent lokalinėje monografijoje tokia analizė aktualiausia.

Detali viso apie Panemunėlį fiksuoto repertuaro analizė nespacializuotame leidinyje vargu ar tikslinga. Todėl šiame straipsnyje norima pažiūrėti, kaip būdingieji aukštaičių dainuojamosios tautosakos bruožai atsispindi (ar neatsispindi) knygos rengėjų naudotoje medžiagoje, paieškoti vietinio gyvenimo atspindžių, dainų poetikos bei stilistikos savitumo. Remtasi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne saugomais Panemunėlio apylinkių tautosakos rinkiniais. Deja, beveik visą peržiūrėtų dainų masyvą būtų tikslu pavadinti XX a. 8-ojo dešimtmečio repertuaro apžvalga. Medžiagos jai teikia 1979 m. Vilniaus universiteto ramos studentų ekspedicijos rinkiniai, saugomi Lietuvių literatūros ir tauto-

¹ *Tautosakos darbai*, t. XXXIV, Vilnius, 2007. Tomas skirtas žemaičių folklorui.

² Puz., Schuman A., *Dismantling Local Culture, Western Folklore*, 1993, nr. 4/52, p. 345–364; Аникин В. П., *Теория фольклора*, Москва, 1996, с. 343–363.

³ Savoniakaitė V., Aukštaičiai apie savo tradicinę kultūrą, *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2003, t. XVIII(XXV), p. 120–133; Pakalniškis V., Žemaitiškas globaliame pasaulyje, *Lietuvos etnologija*, Vilnius, 2001, t. 1(10), p. 199–216 ir t. t.

⁴ Četkauskaitė G., Džukų dainų melodijų variantiškumo ir invariantiškumo dėsningumai, *Džukų melodijos*, parengė G. Četkauskaitė, Vilnius, 1981, p. 13–53; Burkšaitienė L., Aukštaičių liaudies dainų melodijos, *Aukštaičių melodijos*, parengė L. Burkšaitienė ir D. Krištopaitė, Vilnius, 1990, p. 13–32.

⁵ Puz., *Oi oi oi matula*, parengė Ž. Ramoškaitė, Vilnius, 1987.

⁶ *Ten pat*, p. 5–8.

⁷ Ramoškaitė Ž., Dainos tapatybė ir kaita moderniojoje kultūroje, *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2003, t. XVIII(XXV), p. 56–62; Kuzavinienė E., Alenos Zaukienės gyvenimo nuotrupos, *Aš išdinau visas daineles*, Vilnius, 1985, I, p. 289–313.

sakos institute⁸. Dar minėtinas žinomo tautosakos rinkėjo Jurgio Dovydaičio 1959 m. užrašytas vestuvių Panemunėlio apylinkėse aprašas⁹. Kiti šaltiniai gana skurdūs. Ankstesniuose rinkiniuose dainų nuo Panemunėlio galima rasti tik po keletą. Tiesa, čia galėtų padėti keletas Vilniaus pedagoginio instituto studentų tautosakos praktikos darbų¹⁰. Nors dainos juose užrašytos ranka, be melodijų, bet prireikus taip pat pasitelkiamos kaip neatskiriama vietinio repertuaro savastis.

Straipsnyje stengiamasi nepamiršti jau minėtos ekspedicijos laikotarpio dainų ir dainavimo situacijos Lietuvoje, kai kurių tuomet vyravusių tautosakos rinkimo metodinių nuostatų. Dainų paplitimui ir variantiškumui nustatyti pasiremta Lietuvių liaudies dainų tekstų katalogu, kurio sistema ir kartoteka sukurta Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

Straipsniui rašyti pasirinktas analitinis aprašomasis metodas, nevengiama palyginti tekstų. Mat anaip tol ne visi autorių sudominę tekstai skelbti, o būdami archyvų fonduose jie sunkiau prieinami skaitytojui, ypač periferijoje gyvenantiems žmonėms. Todėl cituojama daug, kartais ir panašių fragmentų. Ne visi jie užrašyti Panemunėlio apylinkėse. Gretimų vietovių dainos padeda išryškinti vietinės medžiagos savitumą ar giminybę su panašiais variantais. Juos cituojant nurodoma, kada ir kur skelbiami kūriniai užrašyti. Ir ne tik tam, kad skaitytojas lengviau pajustų vietinį koloritą. Kai kurias išvadas pasufleravo gretinti tekstai, tad tikimasi, kad toks analizės būdas skaitytojui bus įdomesnis.

Sutartinių pėdsakai

Panemunėlis – šiaurrytinės Aukštaitijos vietovė. Dėl to čia logiška ieškoti sutartinių ar bent jų liekanų. Porą jų randame Jurgio Dovydaičio parengtame Panemunėlio apylinkių vestuvių apraše. Apie 1959 m. jų eigą užrašinėtoji pasakojo Marijona Rimšienė. Vėliau į magnetofono juostą buvo įdainuojamos dainų melodijos. Be vestuvinių dainų, ji dar padainavo trejinę „Pasėjau apynėli, sėdauta“. Anot dainininkės, ją „dainuoja trimis būriais. Jaunatvėje plačiai dainavo“¹¹.

Antroji sutartinė – Zenono Slaviūno vadinta naujoviška ir daugelio tautosakininkų laikyta menkaverte „Buvo dūda Vilniuj“¹². Ji populiarinta įvairių ansamblių programose, skelbtas nebe vienas jos variantas¹³. Tiesa, užrašyti visų balsų melodijų vienu metu, kaip tai būdavo natūraliai dainuojant, nebepavyko. M. Rimšienė dainavo viena, todėl atlikimo būdas papasakotas pastabose, o melodijos padainuotos viena po kitos.

1979 m. ekspedicijos dalyviai dvejiniių, trejiniių ar keturiniiių jau neberado. Užrašyti tik du jau minėtų kolektyvinių sutartinių variantai – „Buvo dėde Vilniuj“¹⁴ ir „Tūpk, sėsk kanapės“. Antroji nėra skelbta ar kitaip viešinta. Ją padainavusi Uršulė Bitinienė, gyvenusi Panemunėlio geležinkelio stotyje, lakoniškai apibūdino dainavimo būdą. Nurodoma, kad dainuodavo keturiose vienu metu: „Ale visi sykiu, kiekvienas sava melodijū

⁸ LTR 5130, 5131, 5133, 5159, 5179, 5196, 5197, 5199, 5214. Keletas rinkinių dar saugoma Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos instituto Muzikinio folkloro archyve (KTR 264–267), tačiau šia medžiaga nesinaudota.

⁹ LTR 4821.

¹⁰ VPUTR 248, 701, 901, 995.

¹¹ LTR 4821(208). Visas aptariamasis sutartines galima rasti šios knygos publikacijoje „Sutartinių pėdsakais“.

¹² LTR 4821(209).

¹³ Pvz., Račiūnaitė (Vyčienienė) D., *Sutartinių atlikimo tradicijos*, Vilnius, 2000, nr. 24–28 (p. 288–290).

¹⁴ LTR 5196(331).

dainuoja. Užeidava kada noras durniau, tai keturiose dainuodavam“.
Tekstas tikrai nenuteikia rimtai:

*Šios pateikėjos mus
pasitiko sutartine...
G. Meilutytės nuotr.
1979 m. LTRFt 6149*

Pirmas: Tūpk, sėsk kanapės...

Ė untras: Seniui barzda nupešta, kuiliui rūra užkišta...

*Trečias: Kai sulauksi vasaras, vasaras,
nugriaus šulnį mašalas, mašalas...*

A ketvirtas: Ū, ū, ū...¹⁵

Pasak Daivos Vyčinionės, antrojo balso melodija primena kai kurių tradicinių šokių melodijas: pirmųjų dviejų taktų melodijos motyvas beveik identiškas šokio „Gričėnikė“ melodijos pradiniam motyvui¹⁶. Skaitant trečiojo balso žodžius atmintyje blykstelė Augusto Roberto Niemi skelbta vestuvinė dvejinė „Atjok, svotai, vasarų“:

*Atjok, svotai,
Vasarų, vasarų, –*

*Aš pamušiu
Mašalų, mašalų.*

*Atjok, svotai,
Rudenį, rudenį,*

*Aš pamušiu
Kumelį, kumelį.*

*Tatai gardi
Jukela, jukela,*

*Tai smakauni
Mėsela, mėsela.¹⁷*

Tekstas primena ne vien vestuvinių apdainavimus. Daug kas rastų sąsajų su humoristinių dainų ar talingųjų poetika. Kitose kolektyvinėse su-

¹⁵LTR 5196(27).

¹⁶Iš dalykinių pokalbių rengiant knygą.

¹⁷Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje, dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos, Hel-sinkis (Ryga), 1912, nr. 804.

tartinėse komiško efekto pasiekiami obsceniškais vaizdais, perdėtai sureikšmintu, bet nieko nepasakančiu tekstu. Puikus tokio teksto pavyzdys – netolimame Skāpiškio valsčiuje, Čivū k. 1939 m. užrašytas panašus variantas:

I balsas: Užaugo burokas...

II balsas: Burokas raudonas...

III balsas: Burokas burokas...

*Visi balsai: Burokėlis gražus...*¹⁸

Šitokios sąsajos visai nestebina. Visi vestuvininkų apdainavimai kupini grotesko, minėtų obsceniškų vaizdų. Tokie patys ir kai kurie piemenų „lojimai“. Čia verta prisiminti Daivos Vyčinienės straipsnį apie panašias į Panemunėlio apylinkėse užrašytąsias sutartines. Autorė šiose „naujovėse“ mato nemažai archajiškų bruožų ir spėja, kad tokios sutartinės galbūt

„[...] formavosi tradicinių sutartinių aktyvaus vartojimo, o ne nykimo laikotarpiu. [...] Piemenų aplinka, turinti galias tradicijas, suformavo savitas muzikos išraiškos priemonės, o kartu ir atitinkamą („piemenišką“) „Dūdos“ sutartinių muzikos kalbą. Jos pagrindas – žaidimas žodžiais, kartais šmaikštavimas, improvizavimas. Tokiu ankstyvojo klodo muzikos pavidalu kai kurie sutartinės variantai išliko pateikėjų atmintyje net iki XX a. pabaigos (o gal kaip tik sugrižo į tarsi pirminį pavidalą?).“¹⁹

Tik gaila, kad Panemunėlio apylinkių sutartinių melodijos užrašytos dainuojant kiekvieną balsą atskirai. Akivaizdžiai dėl to randasi prieštaravimų tarp trečiosios ir likusių partijų. Matyt, apsirikta pakartojus žodžius „vasaras“ ir „mašalas“. Jų nekartojant skirtingų balsų melodijų atkarpos taptų suderinamos.

Sutartinės elementų jaučiama prie advento ciklo žaidimų priskiriamame kūrinyje „Snaudala snaudžia“ (Kl 313). Bajoriškių kaime jį 1935 metais užrašė Jonas Bielionis. Anot užrašytojo pastabos, „choras dainuoja, ir visi dainuodami eina. Solistas pasirėmęs vidury rato rauda, [o tuo metu] žaidėjai stovi. Pabaigęs raudoti paima nuo kiekvieno žaidėjo po fantą.“ Mums įdomi būtent choro partija. Suklusti verčia ne tik refrenas „tūto tūto“, bet ir sutartinę primenanti melodija:

Snaudala snaudžia,

Tūto tūto,

Nei verpia, nei audžia,

Tūto tūto.

Verpste un suola,

Tūto tūto,

Verpste pasuoly,

Tūto tūto.

¹⁸ LTR 2026(34).

¹⁹ Račiūnaitė (Vyčinienė) D., Dviejų pradų – vokalinio ir instrumentinio – susipynimas sutartinėje „Buvo dūda Vilniuj“, *Lietuvos muzikologija*, Vilnius, 2000, nr. 1, p. 101.

Atvažiuoja snaudalas tėvas,
Tūto tūto,
Kiaulį paskinkįs,
Tūto tūto.

Kiaulį paskinkįs,
Tūto tūto,
Geldan insėdįs,
Tūto tūto.²⁰

Tiesa, žaidimas aptinkamas įvairiose Lietuvos vietose – Dzūkijoje, rytų ir net vakarų Aukštaitijoje (pvz., apie Veliúoną). Dzūkškuose variantuose ryškesni raudojimo motyvai. Panemunėliui artimiausi aukštaitiški variantai užrašyti Obėlių, Pándėlio, Šimonių ir Kūpiškio valsčiuose. Jurgita Ūsaitytė pastebi, kad jie, palyginus su dzūkų ir vakarų aukštaičių analogais, yra išsamesnio teksto, sudėtingesnės struktūros ir labiau linkę varijuoti²¹.

Nevienodos ir pastabos, nurodančios žaidimo paskirtį. Teigiama, kad tai „*verpimo daina*“²², kad „*šokdavo vesėlios ir vakaruotų suvėjį*“²³, dainuojama „*verpianč pasijuokti, paerzinti kitą*“²⁴. Ją dainuodavę netgi piemenukai ganydami²⁵. Ar tai neprimena aktyvaus piemenų vaidmens sutartinių kūrimo procese?..

Kaip bebūtų, sutartinės Panemunėlio apylinkėse giedotos. Tiesa, jų užrašyta nedaug, bet tai liudija greičiau užrašinėtojų darbo spragas, o ne buvusio repertuaro skurdą. Juk Rokiškio apskrityje bent tarpukario metais jų dar buvo randama ir užrašoma.

Asmenvardžių ir vietovardžių ekvilibristika

Iš atskirų smulkių vaizdelių dėstomos piemenų dainelės, parodijuojančios sodiečių, skerdžiaus ar kitų piemenų gyvenimą, darbus, ipročius ar nuotykius. Juŗkupuose užrašytas tik Rokiškio, Kupiškio ir Ignalinos rajonuose fiksuoto tipo „Pas Lukaučių pjovė jaučių“ (D 1060) variantas:

Par Čėčį vadelas,
Par Steniokų bundelas,
Par Kaziulį norogai,
Par Lopį pyrogai.
Par Gasparų žusį pjove,
Kas pamote, nusispjove.
Par Bakutį jukų vire,
Kas pamote, juoku mire!²⁶

Lietuvių tautosakos rankraštyne turimi tik trys šios dainos variantai. Vaizdas čia kuriamas stengiantis išlaikyti griežtą ritmiką, sklandžiai rimuoti. Tai būdinga daugeliui piemenų „lotinių“. Tokio teksto funkcija – ne tik erzinimas, pašaipta,

²⁰ LTR 706(283). Daina skelbta: *Lietuvių liaudies dainynas*, XX. *Kalendorinių apeigų dainos*, I, parengė J. Ūsaitytė, melodijas parengė A. Žičkienė, Vilnius, 2007, nr. 301 (p. 512–513).

²¹ *Ten pat*, p. 524.

²² KTR 187(91).

²³ LTR 967(20).

²⁴ LTR 1412(10).

²⁵ KTR 335(104).

²⁶ LTR 5130(60).

bet ir erzelio kėlimas. Paaugliškos energijos proveržiuose yra kur parodyti aplinkiniams savo sąmojų ir narsą, juokaujant atkeršyti už nuoskaudas. Dėl to nenuostabu čia aptikti groteskinių ar obsceniškų vaizdų. Bendras visų šių dainelių bruožas – neišgalvotos kaimo gyventojų pavardės, kurios esant reikalui lengvai pakeičiamos arba prie jų priderinami kiti darbai ar bruožai. Kaip šiame Kupiškio rajone užrašytame variante:

*Par Lukaučių pjovė jaučių,
Par Barzdžiukų virė jukų.
Par Balčiūnų lupo skūrų,
Par Laučių kėpa plaučių.
Par Aleknų virė jeknų,
Par Petrulį tumpė kūlį,
Par Aunį kapojo šlaunį.
Par Megyrį griežė skylių,
O par Bolį smaugė kolių,
Par Mazūrų trina rūrų.²⁷*

Tekste nuo Tverėčiaus šaipomasi iš merginų. Čia taip pat nesunkiai atpažinsime vaikiškų vardų pajuokimų ar bernų dainuotų talalinių motyvus:

*In Anulį be cibulių,
In Agatų be čebatų,
In Barborų šok per tvorų,
In Jadzvygų be vedzybų...²⁸*

Matome, kaip lengvai keičiami asmenvardžiai. Rašydama apie visoje Lietuvoje populiarią vaikų dainą „Josim josim į turgelį“, Pranė Jokimaitienė pastebi, kad visai taip pat elgiamasi ir su vietovardžiais:

„...dainelė, patekusi į kitą apylinkę, kaimą, dažnai pasisavina ir tos vietovės pavadinimą. Taigi to paties tipo variantuose keičiasi geografinių vietovių vardai. [...] Antai variantai su Kėdainių pavadinimu užrašyti Jurbarko, Kałtėnėnų, Skaudvilės, Ramųgalos, Smilgių, Šiaulių apylinkėse. Šakiai minimi Vilkaviškio, Šakių, Griškabūdžio, Tauragės, Rasėnių apylinkių variantuose. Kamajų vardas apima visas šiaurės rytų Lietuvos vietoves – Kāmajus, Obeliūs, Rōkiškį, Dūsetas, Antāzavę, Anýkščius, Užpaliūs.“²⁹

Ne išimtis ir Panemunėlio apylinkių variantai. Tik čia dažniausiai jojama į Kamajus. Degeniškės Kostės Zdanavičienės kykavime vietovė dar pakonkretinama:

*Kic kic Kamajuos,
Iš Kamajų Pagojuos
Baronkėlių pirkti,
Kringeliukų rinkti.³⁰*

²⁷ LTR 1150(21).

²⁸ LMD I 660(116).

²⁹ Jokimaitienė P., min. veik., p. 126.

³⁰ LTR 5196(250).

„Kic kic Kamajuos...“
Liuda Leveškevičienė
kykuoja vaikaię.
Žilių k., 1979 m.
G. Meilutytės nuotr.
LTRFt 6143

Adolfas Stumbrys ir
Valė Stumbrienė prie
savo namo. 1979 m.
G. Meilutytės nuotr.
LTRFt 6141

Šitoks varijavimas pastebimas ne tik vaikų dainose. Ir ne tik lietuvių. Rašyta apie panašius kitimus anekdotuose³¹, šiuolaikinėse studentų dainose³². Štai Aleksandro Bašarino apibendrinimas:

„Keičiantis gyvavimo aplinkai, dainos tekstas arba reaktualizuojamas (svetimos realijos pakeičiamos gerai žinomomis), arba deaktualizuojamas (specifinė informacija pakeičiama aktualia visiems).“

Kalbama apie šiuolaikinį miesto folklorą, tačiau akivaizdu, kad tai anaip tol ne naujas procesas. Tie patys dėsniai veikia ir veikia tradicinėse, taigi visų žanrų dainose. Čia iškalbus Adolfo Stumbrio iš Degėnių padainuotas svotų apdainavimas (V 2606):

³¹ Kerbelytė B., Naujoviški anekdotai: santykiai su ilgaamžė tradicija, *Tautosakos darbai*, 2008, t. XXXV, p. 107–116; Campion-Vincent V., Les légendes comiques, sous-genre des légendes contemporaines, *Paroles à rire*, 1999, Paris, p. 111–126; Шмелева Е., Шмелев А., Клиширование формулы в современном русском анекдоте, *Ruthenia*, bendras Maskvos Jungtinės humanitarinės leidyklos ir Tartu universiteto Rusų literatūros katedros projektas, prieiga per internetą: <<http://www.ruthenia.ru/folklore/shmelev2.htm>>.

³² Башарин А. С., Актуализация и «деактуализация» песенного текста (к вопросу о локальных песнях и локальных вариантах), *ten pat*, prieiga per internetą: <<http://www.ruthenia.ru/folklore/basharin3.htm>>.

*Šią naktį per naktį miego nemigau,
Per visą Lietuvą misliu važiauvau.
Niekur nėra tokių rasti,
Kaip Degeniai yra prasti
Ir neturtingi, ir neprotingi.³³*

Universaliausio varianto „Kaip Lietuvos vyrai prasti“ priešpaskutinė eilutė lengvai kaitaliojama: „Kaip Šapetos bernai prasti“³⁴, „Kaip Kaselių bernai prasti“³⁵. Vietovardžiai ar asmenvardžiai prireikus taip pat mikliai pritaikomi jaunosios gaudinimo, sodo pirkimo, vestuvininukų apdainavimo dainose:

*Mūsų sodas ba lapėlių
Un Radeikius rodžia kėlių.³⁶*

Čia verta prisiminti, kad sodo pirkimo dainos labiausiai dainuotos šiaurės rytų Aukštaitijoje. Kitur šitų dainų užrašyta po vieną kitą, kartais ir iš atsikėlusių žmonių, taigi verta jas aptarti kaip regioninio repertuaro fenomeną.

Stalo vadavimas vestuvinėse dainose

Stalo vadavimas ir sodo pirkimas aukštaičių vestuvėse – nedidelis liaudies teatro spektakliukas, leidžiantis išbandyti abiejų pusių fantaziją. Nors šie apdainavimai itin variantiški, Lietuvių liaudies dainų tekstų kataloge jie gražiai sugula į vieną dainos tipą (*Atvažiuoja Rygos kupčiai*, V 1526). Rokiškio rajone ypač populiari versija³⁷ „Mūsų sodas sužaliavo“. Įsidėmėtina, kad atvykėliai čia dažniausiai pavadinami *Rygos kupčiais*:

*Kaip tik sodas sužaliavo,
Rygos kupčiai atvažiavo.³⁸*

Tai irgi vietinis dainos bruožas. Šiaurės Lietuvos rajonams ilgą laiką būtent Ryga buvo artimiausias stambus prekybos centras, į jį vežti linai ir kiti produktai, iš ten gabentasi reikalingų padargų, pramoninių prekių, lauktuvių šeimai. Sakmėse ir aitvaras perkamas Rygoje. Taigi šiame mieste visko pilna, iš jo atvykę pirkėjai turėtų būti turtingesni už paprastą valstietį ir pajėgūs mokėti daugiau. Dainose jų atvykimas sureikšminamas – pasakojama apie ilgą laukimą ir džiaugsmą sulaukus:

*Laukiam svotų tris nedėlias (2)
Ir sulaukem šiam vakari. (2)³⁹*

*Mes jau laukiam trečia diena (2)
Ir sulaukem tik šiandieną. (2)⁴⁰*

*Laukem tamsaus vakarėlia, (2)
Atvažiuojančių svotelį. (2)*

³³ LTR 5196(235).

³⁴ LTR 5214(236).

³⁵ LTR 5214(213).

³⁶ LTR 5179(68).

³⁷ Jei dalis dainos tekstų prasideda kitaip, negu tipo pavadinimas, jie kataloge išskiriami į atskirą grupę, vadinamą versija. Variantų grupės – kitaip besibaigiantys tos pačios versijos tekstai.

³⁸ LTR 5133(57).

³⁹ LTR 5130(21).

⁴⁰ LTR 5196(278).

Svotai kieman suskambėja, (2)
Mum linksmybe užtekėja. (2)

Svotai kieman suvažiaava, (2)
Mūsų sodas sužaliava. (2)⁴¹

Įdomu, kad apie Rokiškį dažniau nei kitose vietovėse mėgstama neskubančius pirkėjus pavaryti primenant, kad sodą gali nupirkti ir kas kitas:

Aikit šalin, plikakokčiai, (2)
Nesderėsma sulig nokčiai. (2)⁴²

Aikit šalin, visi sukčiai, (2)
Atvažiuos mum Rygas kupčiai. (2)

Aikit visi lapiniuoti,
Atvažiuos mum guzikuoti. (2)

Aikit, svotai, plytų dirbtų,
Pinigėlių užsidirbtų. (2)⁴³

Juřkupių gyventoja Anelė Predkuvienė mokėjo pasišaiptyti kitaip:

⁴¹ LTR 5196(19).

⁴² LTR 5130(21).

⁴³ LTR 5134(28).

*Uršulė Bitinienė ir
 Valentina Tuitienė
 dainuoja apie svotus
 iš Rygos. 1979 m.
 G. Meilutytės nuotr.
 LTRFt 6131*

Atvažiatvat pra batvinius, (2)

Atsivežet tris pipirus. (2)

Norit sodą suderėti, (2)

Trim pipirais užmakėti. (2)⁴⁴

Uvainiškiei Juozas ir Marijona Raupliai būdavo dar konkretesni:

Atvažiava pra Bagvilius,

Atsiveže tris pipirus. (2)

Atvažiava pra Kazliški,

Atsiveže pilkų kiškį. (2)

Nori sodų suderėti,

Trim pipirais užmakėti. (2)⁴⁵

Toks improvizacijos pliūpsnis gražiai pakaitina įsisiūbuojančio „turgaus“ šėlsmą, provokuodamas didesnę išpirką arba (dar geriau!) nuteikdamas perkančiuosius adekvačioms išdaigoms. Juk to ir siekiama teatrališku šurmuliu.

Nors nemažai šios dainos variantų užrašyta Kupiškio, Ignalinos, Ukmergės, Zarasų, Utenės rajonuose, aiškūs lyderiai yra rokiškėnai. Jau minėtame kataloge esama per 200 šios dainos variantų. Apie ketvirtadalį jų užrašyta Rokiškio rajone. Panemunėlio apylinkėse VU kraštotyrininkai šią dainą per dvi savaites išgirdo keturiolika kartų. Tai rodo čia buvus stiprią sodų pynimo ir papročio vestuvėse juos derėti tradiciją. Kitaip ši itin konkrečios funkcijos daina nebūtų buvusi tokia populiari. Netgi ekspedicijos darbo metais, nors jau ne viena daina dainuota pasižvalgant į užrašų lapus: „Dar ir dabar per vestuves mėgstama apdainuoti svotus, pravirkdyti dainomis jaunąją.“⁴⁶

Istorinių įvykių atbalsiai

Rokiškio rajonas garsus XX amžiaus pradžios revoliuciniais įvykiais, tad natūralu, kad čia užrašyta keletas revoliucinių dainų. Bronė Kazlauskienė, apibūdindama šias dainas, pažymi, kad jos plito žodžiu ir raštu. Kaip ir kitas dainas XX a. pradžioje, „žmonės jas persirašinėjo į sąsiuvinius ir mokėsi dainuoti vieni iš kitų. Yra žinoma keliolika revoliucinių dainų rinkinelių, kuriuose nemažai dainų buvo perspausdinta iš vienu į kitus.“⁴⁷ Šitokia slepiama sklaida nėra išimtinis reiškinys. Panašiai plito vokiečius pašiepiančios dainos Antrojo pasaulinio karo metais, pokario metais atsiradusios tremties ir partizanų dainos tarybinio laikotarpio. Rankraštiniai variantai, be kita ko, gali parodyti netikrą dainos populiarumą, kad perrašyta daina nebūtinai mokėta padainuoti. Dėl to ypatingos svarbos čia įgyja būtent padainuoti arba su melodijomis skelbti variantai. Todėl apie tikrąjį tokių dainų populiarumą reiktų spręsti ne tik iš publikuotų ar perrašytų tekstų gausos.

⁴⁴LTR 5130(21).

⁴⁵LTR 5196(278).

⁴⁶Nijolės Navikaitės teiginys. Iš LTR 5130 įvado.

⁴⁷Kazlauskienė B., Revoliucinės dainos, Jokimaitienė P., Kazlauskienė B., *Istorinės socialinės dainos. Lietuvių liaudies dainų katalogas*, t. 4, Vilnius, 1980, p. 367.

Ekspedicijos metu prisiminti dainomis tapę 1905–1907 m. įvykius atspindintys eilėraščiai. Populiariausi pasirodė Stasio Petručio⁴⁸ „Neliaukim kauptis į vienybę“ (Rv 37), Kosto Stikliaus „Galui 1906 metų“ („Šešti metai amžiaus naujo“, Rv 53)⁴⁹, Maksimo Gorkio „Kalinio daina“ („Saulė teka, saulė leidžias“, Rv 66). Įdomu, kad labai nevienodas šias dainas padainavusių žmonių santykis su bendrąja folklorine tradicija. Vieni, jas padainavę, kitomis temomis bendrauti atsisakė motyvuodami, kad nieko nežino ir niekad nežinojo. Galbūt įtakos tam turėjo ne itin palankus tuometinės valdžios požiūris į kraštotyrinę veiklą? Kitiems tai visiškai nekliudė toliau bendrauti. Iš trečių užrašyta netgi tarpukario Lietuvos kareivių ar truputį pakeistų pokario dainų, pvz., „Tai Lietuvos kareivėliai“, „Palinko liepa šalia kelio“ ir t. t. Galima spėti, kad šios dainos buvo daugiau nepasitenkinimo esama padėtimi, galbūt socialdemokratiškos nuotaikos, o ne aktyvios revoliucinės nuostatos išraiška. Gal dėl to ir dainuoti jas drįsta kartais visai atvirai: „Vakaruškos, ataina vyrai, tai ir dainuodava vakaruškose. A kas gi, niekas ten neieškodava“.⁵⁰

Rašto kultūros įtakos

Aukščiau aptarti ypatumai yra specifiniai, nulemti vietinių papročių, geografinės padėties, istorinių įvykių. Kaipgi Panemunėlio apylinkių dainos atrodo bendrame lietuviškos tradicijos fone? Čia pirmiausia verta prisiminti pačių gyventojų požiūrį į tautosaką. Gražina Meilutytė savo rankraštinio rinkinio įvade rašė:

„Niekur taip nesidomėjo mūsų surinkta medžiaga vietinė inteligentija, kaip Panemunėlyje. Mokytojai persirašė tautosakos tekstus, atsiminimus, prašė palikti dalį eksponatų. Tas susidomėjimas kultūra, matyt, įgimtas šiam kraštui. Rinkome tautosaką Degenių ir Uvainių kaimuose, buvome keliose kitų kaimų sodybose, bet visur žavėjo mus paprastų kaimo žmonių pagarba mokslui, knygai. Beveik kas antras pateikėjas rodė labai saugomus tvarkingus dainų sąsiuvinius, net dienoraščius.“⁵¹

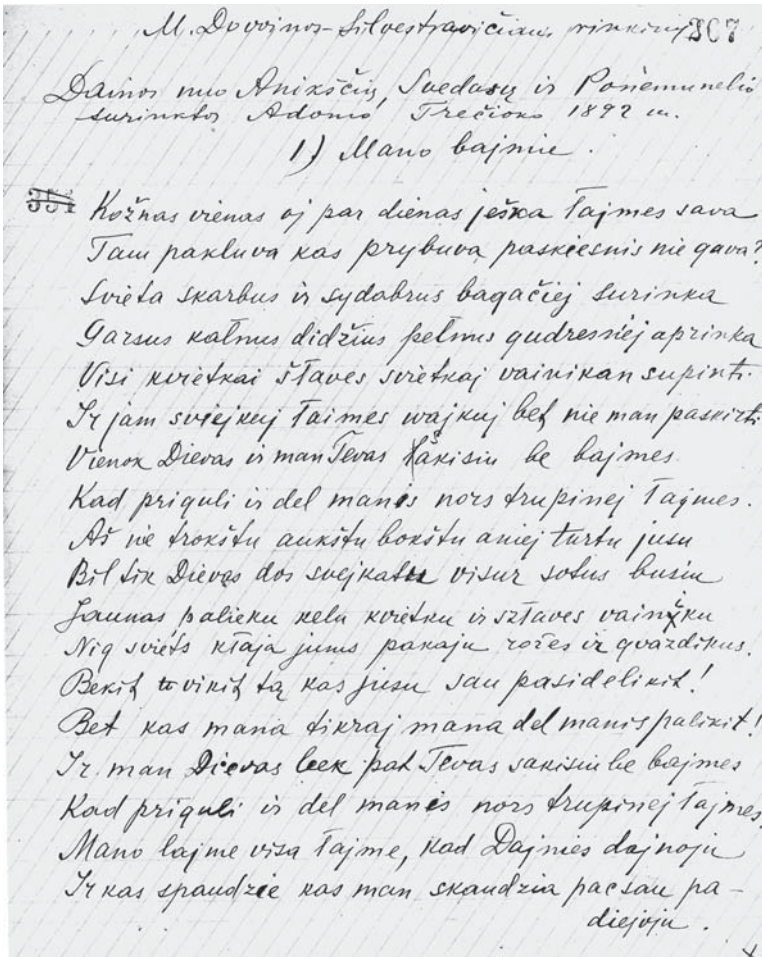
Tokie sąsiuviniai ne naujiena – prasilavinę kaimiečiai ar inteligentai juos rašė jau XIX a. pabaigoje. Iš tokių sąsiuvinų dabar dainuojama net Dzūkijoje, kur pagarba dainai dar išlikusi, tik atminties pajėgos, sumažėjus natūraliam dainos vaidmeniui, gerokai sumenkusios. Juk juose dažniau rašytos ne senosios dainos, o vėlyvesni meilės romansai, literatūrinės kilmės patriotinės, moralizuojančios ar humoristinės dainos. Dėl to, pasak G. Meilutytės, sunku buvo užrašyti senųjų dainų. Sąsiuvinų mada labai pakeitusi dainų repertuarą.

Tačiau folkloras bendriausia prasme yra žmogaus gyvenimo dalis ir negali nesikeisti, kintant pačiai gyvenimui. Senosios dainos tikrai nyko ir nyksta. Ir ne sąsiuvinų mada, o muzikinio skonio kaita lėmė kitokią dainų ir dainavimo situaciją Lietuvos kaime. Juk minėtos vėlyvosios dainos Lietuvos kaimuose skambėjo anaipatol ne pirmą dešimtmetį. Ilgai vyravo nuomonė, jog vėlyvasis folkloras nesąs vertingas ir jo neverta užrašinėti. Tokia nuostata buvo suformuota dar tarpuka-

⁴⁸ Šis autorius pasirašinėjo P. Gylio slapyvardžiu.
⁴⁹ Dainuota rusų liaudies dainos „Волга, Волга, мать родная“ melodija.

⁵⁰ Pastaba apie dainą „Šešti metai amžiaus naujo“, LTR 5131(183).

⁵¹ Iš LTR 5196 įvado.

Dainų sąsiuviniai
apie Panemunėlį
rašyti jau 1892 m.
LMD I 1014 nuorašo
puslapis

rio tautosakininkų, taip vėliau elgtasi ekspedicijose, rekomenduota rinkėjams meto-
diniuose tautosakos rinkimo leidiniuose. Nepaisant viso to, 1979 m. Panemunėlio
apylinkėse magnetofono juostoje ar ranka fiksuota beveik 1500 įvairiausių dainų su
melodijomis ar tik jų tekstų⁵². Masyvas tikrai nemenkas. Nemažai rasta vestuvinių
(ypač jaunosios graudinimo, stalo vadavimo, vestuvininkų apdainavimo), vaikų, dar-
bo (ypač ganymo, šienapjūtės), įvairių laikotarpių karinių istorinių dainų. Tačiau
tikrai daug ir vėlyvos kilmės kūrinių. Šių dienų tyrinėtojiu liekia tik pasidžiaugti:
sąmoningai ar ne, bet dviejų stilistikų pusiausvyra bandyta išlaikyti.

Šią kolekciją papildė vėlesni Vilniaus pedagoginio instituto studentų tautosako-
kos praktikų darbai⁵³ (vad. prof. Stasys Skrodenis), rodantys akivaizdžią pastarųjų
dešimtmečių dainavimo tradicijos kaitą Panemunėlio apylinkėse. Ji niekuo nesiskiria
nuo situacijos visoje Lietuvoje. Šios tradicijos saugotoja ir nešėja laikyta valstietiškoji
tautos dalis modernėja, naudojasi masinės informacijos priemonėmis ir pamažu per-
siima masine kultūra. Deja, masinės kultūros vartotojas yra ne aktyvus kūrė-
jas, kaip būta tradicinėje kultūroje, o pa-
syvus vartotojas. Linkstama ne dainuoti,

⁵²Tos pačios dainos variantus tautosakininkai lai-
ko savarankiškais kūriniais.

⁵³VUPTR 248, 701, 901, 995.

*Beržuoniškė Zosė
Vilkienė padainavo
dainą apie
Panemunėlio
bažnyčią.
G. Meilutytės nuotr.
1979 m. LTRFt 6140*

o klausyti, ne kurti, o naudotis. Proceso slinktį labai gražiai iliustruoja pastarųjų 5–6 dešimtmečių lietuviškų vestuvių protokolo raida: tradicinis apeiginis scenarijus – vestuvių muzikantai, dažnai besivaržantys su piršliu ir svočia, – vestuvių planuotojai.

Keletas apibendrinančių pastabų

Aptartieji pavyzdžiai autoriaus pasirinkti sąmoningai, kaip tipiniai aukštaičių ar rokiškėnų tautosakos pavyzdžiai arba kaip įdomesni vietinės kūrybos pasiekimai. Matėme, kad jie puikiai išikomponuoja bendroje tautosakos kūrinių panoramoje. Panemunėlio apylinkėse būta išradingų, šmaikščiu humoru trykstančių kūrėjų. Jie puikiai jautė senosios poetikos tradiciją ir realizavo tai savo pateiktuose kūriniuose. Juose atsispindi vietinės gyvenamosios broožai, istoriniai įvykiai, papročiai ir įpročiai.

Vietinės senosios medžiagos broožai geriausiai išryškėja visos tautos ar etnografinio regiono repertuaro fone. Regioniniais laikytini tam tikrų žanrų kūriniai (pvz., sutartinės), istorinius įvykius menančios (pvz., revoliucinės) dainos. Konkrečių vietovių gyvenimą atspindi kad ir kintančios, bet dainas aktualinančios realijos – vietovardžiai, asmenvardžiai, užuominos apie gyventojų įpročius ar nuotykius.

Žvelgiant į visą repertuarą pastebima visoje Lietuvoje plitusi dainų modernėjimo tendencija. Panemunėlio apylinkėse tam didelės reikšmės turėjo rašto kultūros tradicija, tvirtinusi vėlyvosios kūrybos dainas ir nepastebimai nuošalėn stūmusi senojo klodo kūrinius. Ji atspindi panemunėliškių literatūrinio ir muzikinio skonio kaitą: nors dar prisiminta šiek tiek kalendorinių apeigų, darbo, dainuota apeiginių vestuvių dainų, vyrauja meilės romansai, literatūrinės ar anoniminės humoristinės, moralizuojančios dainos. Tokie poslinkiai taip pat ne naujiena. Tai tik bendro, ir Lietuvoje, ir visose Rytų Europos šalyse vykusio ir tebevykstančio, proceso apraiškos.

Straipsnio rankraštis įteiktas 2009 01 26, serijos „Lietuvos valsčiai“
Mokslo darbų komisijos įvertintas 2009 12 14, skelbti parengtas
2009 12 15.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje
„Panemunėlis“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Venantas Mačiekus*).

Straipsnio kalbos redaktorė *Vincenta Velžytė*, korektorė *Rasa Kašėtienė*,
anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (tams skirtuose leidinio skyriuose):

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

© Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).